

УДК 37.037

Оксана Вовк,
викладач Тербовлянського вищого училища

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗААУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття присвячена актуалізації проблеми виховання студентів, що висуває перед вищими навчальними закладами завдання забезпечення не лише високого рівня фахової підготовки, а й створення умов для формування у студентів системних уявлень про навколишній світ, його цінності, забезпечення їх успішної самореалізації. Доведено, що вагомим виховним ресурсом володіє позааудиторна діяльність, яка має базуватися на знаннях про індивідуальні особливості студентів (психологічні, моральні, соціальні, гендерні), враховувати курс навчання, здійснюватися відповідно до конкретного плану, реалізовуватися з огляду на сукупність загальних принципів, що покладаються в основу виховного процесу, дотриманні основних положень комплексного, диференційованого та індивідуального підходів.

Ключові слова: студенти, виховання, позааудиторна діяльність, вищі навчальні заклади, індивідуальні особливості, вікові особливості, гендерні особливості, принципи, підходи.

Статья посвящена актуализации проблемы воспитания студентов, которая выдвигает перед высшими учебными заведениями задачу обеспечения не только высокого уровня профессиональной подготовки, но и создание условий для формирования у студентов системных представлений об окружающем мире, его ценностях, обеспечения их успешной самореализации. Доказано, что существенным воспитательным потенциалом обладает внеаудиторная деятельность, которая должна основываться на знаниях об индивидуальных особенностях студентов (психологических, моральных, социальных, гендерных), учитывать курс обучения, осуществляться в соответствии с конкретным планом, реализовываться на основе совокупности общих принципов воспитательного процесса, соблюдения основных положений комплексного, дифференцированного и индивидуального подходов.

Ключевые слова: студенты, воспитание, внеаудиторная деятельность, высшие учебные заведения, индивидуальные особенности, возрастные особенности, гендерные особенности, принципы.

The article is devoted to actualization the problem of students' education which puts forward before higher educational institutions a task of maintenance not only a high professional standard, but also creation of conditions for formation students' system representations about world around, its values,

maintenance of their successful self-realization. It is proved that essential educational potential has out-of-class activity – the integral component of the general teaching and educational process which is carried out for the purpose of creation the conditions for intellectual, spiritual, social development of students, their socialization. This activity should be based on knowledge of specific features of students (psychological, moral, social, gender), consider a course of education, to be carried out according to the concrete plan, realize on the basis of the general principle which lie today at the heart of educational process: purposefulness, public orientation, connection the education with an everyday life, education in collective and through collective, humanism and democratizm in a combination to high insistence and respect the student, certain orientation of educational actions, optimization of amateur performance and activity of students, observance of substantive provisions of the complex, differentiated and individual approaches.

Key words: *students, education, out-of-class activity, higher educational institute, individual features, age features, gender features, principles, approaches.*

Постановка проблеми. Виклики сучасного суспільства пов'язані насамперед з розгортанням соціокультурних процесів, формуванням принципово нових соціальних відносин, зміною пріоритетів, коли на перший план виходить не держава чи певна соціальна спільнота, а людина. За цих умов актуалізується необхідність виховання людини вільної, творчої, здатної безперервно самовизначатися не тільки і не стільки за цілями діяльності, скільки за загальнолюдськими цінностями. З огляду на це, одне з найважливіших завдань, що постає перед вищими навчальними закладами поряд з фаховою підготовкою, полягає у створенні умов для формування у студентів системних уявлень про навколишній світ, його цінності, забезпечення успішної самореалізації у період навчання й після його завершення, сприяння визначенню адекватних ціннісних орієнтирів та здатності керуватися ними у власній життєдіяльності та взаємодії з іншими людьми. Вагомим виховним потенціалом щодо забезпечення таких умов володіє позааудиторна діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення інтересу до питання виховання студентів в умовах сьогодення пов'язано з процесами реформування системи вищої освіти, що вимагає нових підходів до оцінки потенціалу студентської молоді, пошуку інноваційних концепцій виховної діяльності, розробки адекватних технологій педагогічної підтримки цього процесу. Однак, як стверджує О. Севастьянова, «це стане можливим лише за умов оновлення уявлень про особистість сучасного українського студента, який суттєво відрізняється від своїх однолітків минулих десятиліть» [13, с. 86].

Психологічні особливості студентського віку вивчали Б. Ананьєв, М. Дворяшина, Л. Грановська, В. Лісовський, І. Зимня та ін.

Питання виховання студентської молоді досліджуються І. Бехом,

М. Євтухом, Г. Шевченко.

До визначення провідних засад реалізації позааудиторної діяльності у вищій школі звертаються Р. Абдулов, М. Байнова, О. Винославська, Н. Волкова, М. Кибардіна, Т. Куриленко, Л. Марисова, Г. Овчаренко та інші.

Однак проблема організації позааудиторної діяльності зі студентами не втрачає своєї актуальності, спонукаючи до аналізу її сутності, розкриття теоретичних засад організації з урахуванням вимог сучасності.

Мета статті – на основі аналізу наукових джерел розкрити основні вікові характеристики студентів, що мають урахуватися під час визначення підходів до організації позааудиторної діяльності у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання у ВНЗ – це період, коли в життєдіяльності індивіда поряд з основним завданням (опанування професії), з'являється новий соціально-організаційний вектор, який оптимізує необхідність виконання нових ролей, формує нові домагання. Науковці, які звертаються до вивчення особливостей студентського віку, виокремлюють у ньому низку суперечностей: між інтенсивним фізичним, інтелектуальним розвитком і можливостями його задоволення; результатами діяльності, які зумовлені індивідуальними особливостями, й міжособистісними стосунками; великою кількістю інформації, що надходить різними каналами, й обмеженим часом для її осмислення (інформаційна культура) [5, с. 25].

Згідно із «соціальною ситуацією розвитку» (Л. Виготський), студентський вік є перехідною ланкою від дозрівання до зрілості і може бути визначений як пізня юність або раннє дорослішання і є найбільш вдалим період для розвитку основних соціогенних потенцій людини. Це час становлення активної соціальної самостійності й особистісної свободи. Реалії дорослого життя «каталізують процеси самоаналізу й адекватної самооцінки, активізують самовиховну діяльність, формують механізми саморегуляції поведінки студентів» [13, с. 91]. Молода людина має навчитися розуміти не лише навколишній матеріальний світ, а насамперед саму себе й оточуючих людей, уміти облаштовувати «передусім екологію суб'єктивного світу, оскільки перспективи зовнішнього світу значною мірою визначаються спрямованістю світу внутрішнього. Необхідно, щоб були сформовані емпатія і рефлексія, вміння співпереживати і радіти за інших, вміння бути такою людиною, яка спроможна приносити радість оточуючим і самій собі» [3, с. 14].

Звертаючись до розгляду проблеми виховання сучасних студентів, ми солідаризуємося з В. Рябченком, який стверджує, що в попередні часи людині, для того щоб вона стала успішною в житті завдяки вищій освіті, достатньо було отримати таку освіту за обраним фахом, набути певного соціального і професійного досвіду та актуалізувати набуті знання і досвід у своїй повсякденній діяльності, не вносячи кардинальних змін в їхній зміст. Новітній час вимагає від людини, якщо та прагне бути успішною

завдяки реальній вищій освіті, «тотальної ревізії у своїй особистості як набутих раніше знань і вмінь, так і соціального досвіду, певних життєвих цінностей і пріоритетів, та своєчасних змін у їхньому змісті, які були б адекватними вимогам життєвих ситуацій, у контексті яких вона перебуває» [12, с. 6].

На погляд І. Липського, виховна діяльність у ВНЗ має спрямовуватися на формування у студентів таких цінностей, як:

а) цінностей культури фахівця як вільної особистості, яка перебуває в безперервному діалозі із самою собою, іншими людьми;

б) цінностей процесу загальнокультурної і соціально-культурної самоосвіти і самовиховання особистості на різних етапах і в різних умовах життєдіяльності, задоволення культурних потреб людини;

в) цінностей культури спілкування, поведінки, взаємовідносин людей, а також цінностей культури побуту і дозвілля; цінностей соціального середовища, цінностей професійної культури;

г) цінностей політичної, правової, економічної, екологічної, фізичної, етичної, художньої, естетичної, психологічної і педагогічної культури особистості;

д) цінностей процесів формування загальної і професійної культури особистості, діяльності різних інститутів соціуму [7].

Як видно з наведеного переліку, запропоновані дослідником цінності, пов'язані з різними аспектами соціокультурного становлення студента як особистості і як майбутнього фахівця.

Водночас звернення до реалій практики засвідчує, що для значної кількості студентів характерним є низький рівень самосвідомості, що доволі часто призводить до вибору ними хибних моделей поведінки. Серед різних концепцій сенсу життя пріоритет надається споживацькій. Тобто, орієнтація на споживання матеріальних благ здається багатьом молодим людям гарантом безпеки в складних умовах суспільного життя. Це створює певні труднощі в спілкуванні студентської молоді, що потребує «включення адаптаційних механізмів кожного окремого індивіда для зміни стереотипів його соціально орієнтованих настановлень, зміни ставлення до навколишнього середовища, посилення його цінностей» [4, с. 56].

Одним із важливих чинників усунення наявних недоліків і позитивного вирішення поставлених завдань є планомірна організація виховного процесу, зокрема позааудиторної діяльності, яка створює різноманітні можливості для самовираження, самоствердження й самопізнання студентів, розвитку в них творчих нахилів і здібностей, оволодіння та відтворення системи цінностей, норм, зразків поведінки, притаманних певному соціуму, забезпечує збагачення їх інтелектуально-творчого та культурного потенціалу [10].

Розглядаючи позааудиторну діяльність як систему «виховних заходів, яка є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу і здійснюється з метою створення умов для інтелектуального та духовного

розвитку студентів, їхньої самореалізації», Р. Абдулов переконаний, що її популяризація вимагає впровадження інноваційних технологій, спрямування на розвиток різноманітних інтересів і здібностей студентів, навичок трудової та суспільної діяльності, забезпечення виховання самостійності та відповідальності, потреби у знаннях, уміннях, формування інтересу до науки, техніки, мистецтва, літератури, організації розумового дозвілля та відпочинку, зміцнення здоров'я [1, с. 8]. Щоб успішно виконувати ці завдання, Р. Абдулов пропонує покласти в основу організації позааудиторної діяльності такі концептуальні ідеї:

- позааудиторна діяльність функціонує як відносно цілісна соціально-педагогічна система з усіма притаманними їй властивостями;
- зміст позааудиторної виховної роботи у ВНЗ має відповідати сучасному соціокультурному розвитку суспільства та регіональним, етнічним, соціокультурним і виробничим особливостям;
- результативність позааудиторної виховної роботи залежить від уміння її організаторів розробляти і використовувати модель системи її реалізації [1, с. 3].

Організація та вдосконалення позааудиторної діяльності у вищому навчальному закладі неможливі без цілісного розуміння психічної та пізнавальної діяльності студента, глибокого вивчення психофізіологічних детермінант розвитку його психіки на всіх щаблях навчання [11], що передбачає визначення найбільш доцільних засобів впливу на нього. Для вивчення особистості студента використовуються різноманітні методи: спостереження, індивідуальна бесіда, вивчення документації, експертна оцінка, аналіз результатів повсякденної діяльності, опитування, тести, вирішення проблемних ситуацій (наприклад, введення в ситуацію моральних дилем) рольові та ділові ігри на виконання ролей [9, с. 414]. При цьому важливо не обмежуватися тим чи іншим методом, а використовувати їх у комплексі, що дасть змогу дослідити всі сфери особистості студента – когнітивну, емоційно-ціннісну, поведінкову, складові яких виявляються в знаннях, уявленнях, інтересах, потребах, нахилах, уміннях, певних моделях поведінки. При цьому слід ураховувати, що властива студентам активність, тісно пов'язана з постійною переоцінкою цінностей, яка здійснюється в процесі спілкування з найближчим соціальним оточенням.

Не можна оминати увагою й той факт, що особистісні якості та властивості студентів мають суттєві відмінності на різних курсах. Адже до студентів належать такі вікові категорії, як підлітки (фаза старших підлітків), юнаки (рання юність та власне юність) та епоха дорослості. Загалом цей період охоплює роки від 15 до 21. Зважаючи на це, зміст, форми і методи позааудиторної діяльності також мають різнитися на різних курсах. Наприклад, студенти першокурсники часто наслідують як позитивні так і негативні зразки, оскільки у них ще недостатньо сформоване критичне ставлення та об'єктивність суджень щодо поведінки

інших людей. Із вступом до вищого навчального закладу у студента-першокурсника змінюється звичний спосіб життя, розпочинається адаптація до умов нового середовища, що передбачає лише започаткування орієнтації на прийняття його цінностей, норм і стандартів поведінки, а, отже, переорієнтації потреб. Більшість студентів-першокурсників стикається з труднощами, що пов'язані з невизначеністю мотивації професійного вибору, незвичністю університетської системи навчання, складнощами у встановленні та підтримці взаємовідносин з однокурсниками і членами своєї академічної групи [8, с. 225].

Усі названі труднощі набувають особливого загострення у студентів, які приїхали із сільської місцевості. Це специфічна група, яка самоорганізовується на основі спільних компонентів традиційного світогляду, що стимулює впливи зовнішнього, «чужого» для них середовища. Перед цими студентами постає необхідність оволодіння новими нормами, цінностями, правилами, приписами, обмеженнями, які охоплюють і регламентують практично всі аспекти їхньої життєдіяльності. Наслідком цього може бути підвищена тривожність, стресові реакції, спричинені зміною попередніх стереотипів, що відповідно позначається не лише на навчальній діяльності, а й поведінці та способах взаємодії. Академічні групи студентів-першокурсників зазвичай ще дифузні, не мають чітко визначених внутрішніх зв'язків, які лише намічаються. Безумовно, всі ці аспекти потребують вивчення та врахування під час проведення позааудиторної діяльності. На другому курсі більшість означених труднощів як супутніх ознак адаптації до середовища вищого навчального закладу нівелюється і студент стає повноправним представником як університетського середовища, так і середовища своєї академічної групи, що забезпечує можливість його цілеспрямованого вивчення.

Плануючи виховну роботу, необхідно визначити мету та завдання на тому чи іншому етапі розвитку студентського колективу. На погляд Н. Лапіна, студентська група характеризується особливостями своєї структури, де поряд із відносною однорідністю освіти, вікової категорії та інших даних, присутні суттєві міжособистісні та соціальні відмінності [6, с. 34].

Когнітивні, мотиваційні, ціннісні, поведінкові характеристики студентів значною мірою визначає гендер. Протягом життя людина не лише оволодіває й відтворює гендерні норми та відносини, а й сама створює індивідуальний гендер, постаючи активним суб'єктом власної життєдіяльності [2]. Тим самим гендерна самоідентифікація особистості суттєво впливає на оволодіння студентами алгоритмами поведінки і міжособистісної взаємодії. Знання цих особистісних, гендерно зумовлених стратегій, необхідне не лише для виявлення їх схожості чи відмінності, а й для подальшого проектування адекватних форм і методів роботи, спрямованих на подолання негативних характеристик і закріплення позитивних.

Отже планувати виховну позааудиторну роботу потрібно з урахуванням індивідуальних задатків, психологічних та соціальних аспектів особистості

студента. Не менш важливим є врахування гендерних відмінностей, оскільки вони найбільш помітні між представниками чоловічої і жіночої статі в період юності, проявляючись не лише у фізичному, а й у психологічному плані.

Виховання студентів у процесі позааудиторної діяльності має свої закономірності, але його результати залежать насамперед від реальних умов (процесів і ситуацій) і системи принципів, що покладаються в основу їх реалізації. До таких принципів належать: цілеспрямованість; суспільна орієнтація; поєднання виховання з повсякденним життям; виховання в колективі та через колектив; суб'єкт-суб'єктний характер виховних відносин; гуманізм і демократизм у поєднанні з високою вимогливістю та пошаною до особистості студента; поступовість, активність, системність і конкретність виховних заходів; оптимізація самодіяльності та активності студентів; поєднання комплексного, диференційованого та індивідуального підходу у виховній діяльності; єдність, погодженість і спадковість виховних впливів, зусиль і дій з урахуванням позитивних якостей студента та студентського колективу.

Висновки і перспективи. На основі викладеного, можна зробити такі висновки. До особистісних утворень студентів, що характеризують особливості соціальної ситуації їхнього розвитку, належать: становлення самостійності, особистісної свободи у поведінці та діяльності, стабілізація рис характеру, налаштованість на розширення соціальної взаємодії. Водночас проведені науковцями дослідження засвідчують, що переважна більшість студентів характеризується підвищенням ролі вітальних, матеріальних і гедоністичних цінностей з одночасним зниженням рівня самосвідомості, духовних потреб, ставленням до світу як до тимчасового, непостійного явища. Вони відзначаються недостатньою сформованістю загальнокультурних якостей, низьким розвитком емоційної сфери, невмінням вступати в соціальні відносини, вибудовувати їх на засадах міжособистісного спілкування і спільної діяльності, домінуванням споживацьких пріоритетів.

Вагомим виховним потенціалом володіє позааудиторна діяльність вищого навчального закладу як система заходів, невід'ємна складова загального навчально-виховного процесу, що здійснюється з метою створення умов для інтелектуального, духовного, соціального розвитку студентів, їхньої самореалізації. Для того, щоб позааудиторна діяльність виконувала покладені на неї функції, вона має базуватися, по-перше, на реальних знаннях про індивідуальні особливості студентів (психологічні, моральні, соціальні, гендерні), по-друге, враховувати курс навчання, по-третє, здійснюватися відповідно до конкретного плану, по-четверта реалізовуватися з огляду на сукупність загальних принципів, що покладаються сьогодні в основу виховання. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні реального стану позааудиторної діяльності у вищих навчальних закладах, урахуванні вікових, індивідуальних особливостей студентів під час визначення її змісту та основних напрямів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулов Р. М. Організація позааудиторної виховної роботи зі студентами вищих навчальних закладів недержавної форми власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Р. М. Абдулов – Луганськ, 2004. – 22 с.
2. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1999. – 299 с.
3. Берулава М. Н. Развитие отечественного образования: выбор основного вектора движения / М. Н. Берулава, Г. А. Берулава // Философия образования. – 1006. – № 1 (15). – С. 13–16.
4. Боднар В. Організація виховної роботи у ВУЗі / В. Боднар // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. – Серія: Педагогіка і психологія. – 2000. – № 2. – С. 56–58.
5. Корницька Ю. А. Виховання соціальних цінностей у студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.07 / Корницька Юлія Анатоліївна. – К., 2011. – 218 с.
6. Лапин Н. І. Социально-психологический климат первичного коллектива / Н. І. Лапин. – М., 1989. – 34 с.
7. Липский И. А. Технология реализации целей и ценностных ориентаций в социально-педагогической деятельности / И. А. Липский. – Тамбов : ТГУ, 2000. – 32 с.
8. Лякішева А. В. Теоретико-методичні засади формування соціальної поведінки студентів у процесі групової взаємодії: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.05 / Лякішева Анна Володимирівна. – К., 2014. – 516 с.
9. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
10. Петрович В. С. Гуманізація позаурочної діяльності учнів / В. С. Петрович, В. В. Петрович // Гуманізація та гуманітаризація професійної освіти: наук.-метод. зб. – К. : ІСДО. – 1996. – С. 118–121.
11. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам / [укладачі : Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – Вип. 3. – 88 с.
12. Рябченко В. Актуалізація розвитку особистості студента як фактор розвитку вищої школи / В. Рябченко // Освіта. – 2008. – 9–16 січня.
13. Севастьянова Е. А. Социально-педагогические аспекты исследования студенческой молодежи // Е. А. Севастьянова // Вісник Луганського державного пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – Пед. науки. – 2003. – № 7. – Ч. 2. – С. 86–92.